

UDK 811.163.41`35
UDK 371.3::811.163.41

Ивана Ђ. Ђорђевић

ivanacurcin@yahoo.com

(Филозофски факултет, Нови Сад – Методика наставе српског језика и књижевности,
докторанд)

(Гимназија „Борислав Петров Браца,” Вршац)

ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ ПРАВОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДОДАТНОЈ НАСТАВИ СРПског ЈЕЗИКА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Сажетак: У овом раду се, на основу релевантне методичке и савремене литературе из области нормативистике, осмишљава методички модел погодан за извођење на часовима додатне наставе предмета *Српски језик и књижевност* у четвртог разреда средње школе. Циљ рада је да сагледа поједине измене и допуне актуелног *Правописа српског језика* Матице српске и допринесе бржем и једноставнијем усвајању установљених иновација, првенствено у писменом изражавању ученика средњег образовања.

Израђени модел диференциране наставе изведен је у наставној пракси на редовним састанцима једне средњошколске лингвистичке секције. Доприноси је богаћењу свеукупне језичке културе ученика и утицао на већу заинтересованост ученика за остале теме из овог веома значајног сегмента наставе језика.

Кључне речи: култура изражавања, правопис, методика наставе српског језика, додатна настава.

1. УВОД

1.1. Настава правописа

Правопис се може објаснити као „скуп језичких правила који захтевају једнообразан начин писања, али је истовремено и конвенција која предвиђа истоветно писање речи и интерпункцијских знакова неког језика” (Брборић 2004: 165–171). Познавање ортографије (грч. *ortho* = исправно; грч. *graphos* = писмо) и исправна примена њених правила

један је од основних елемената језичке културе, а правописна норма је „обавезна за све који се служе језиком” (Дешић 1994: 40). Коначно, правопис подразумева одређена знања и умења која су непосредном праксом прерасла у навику и исправно поступање.

Важан део наставе матерњег језика и књижевности (у основној и средњој школи) припада настави правописа, која се у наставном процесу обрађује у оквиру ширег наставног подручја – културе изражавања. Како тврде Смиљковић и Милинковић (2010: 395), језичка култура неопходна је за остваривање и разумевање садржаја, задатака и циљева свих наставних области, будући да „млади реципијент (ученик) градиво предвиђено наставним програмом усваја и интерпретира говорећи и пишући, певајући или радећи задатке на матерњем језику.”

Релевантност наставе граматике и правописа представљена је у данашњим наставним плановима и програмима њиховим издвајањем у посебна наставна подручја (исп. Смиљковић–Милинковић 2010: 433), која се обрађују паралелно и у саставу са осталим подручјима предмета *Српски језик и књижевност*. То значи да настава граматике и правописа није пуко излагање правила, већ се, радом на конкретним текстовима, ученици уверавају у комплексност језичких законитости. Смиљковић и Милинковић о томе кажу:

Учећи законитости савременог језика, ученици истовремено учвршћују и своју мисао о томе да се граматика и правопис не уче само ради граматике и правописа, него ради практичне примене и бољег разумевања језичких законитости нашег народног и стандардног књижевног језика (Смиљковић Милинковић 2010: 433–434).

Укратко, „настави правописа, у нашем образовном систему, припада значајно место у настави писмености” (Николић 1983: 5).

1.2. Недостаци наставе правописа

Колико год настава правописа била значајна за општу језичку културу ученика, она се (а то исто важи и за наставу граматике) у оквиру јединственог предмета *Српски језик и књижевност* у средњим школама све више запоставља. „У средњој школи углавном се тумаче књижевна дела” (Петровачки 2004: 19), иако је за наставу језика и културу изражавања прописано око 25% укупног наставног рада по једној наставној области.

У радовима Р. Димитријевића (1958), М. Николића (1983), М. Дешића (1994), М. Шипке (2000), В. Брборића (2011) и других еминентних лингвиста и нормативиста, указано је на чињеницу да наши ученици (свих образовних нивоа) недовољно познају ортографску норму, те би „ваљало уложити додатни напор у образовном процесу како би се забележено стање поправило” (Брборић 2004: 225). И. Клајн такође подсећа на неопходност унапређивања наставе српског језика у средњој школи (Клајн 2006: 375), док Д. Вељковић Станковић истиче да недостатак времена и невелик број часова намењених настави језика представљају озбиљан проблем и када је у питању детаљније проучавање језичких појава у ширем контексту, што се тиче и повезивања других области језика са наставом правописа (Вељковић Станковић 2011: 225).

У нашем образовном систему настава матерњег језика реализује се по утврђеном плану. Да би се добио јасан увид у наставу правописа у средњој школи, која нас у овом раду интересује, дајемо, према важећем наставном плану и програму, изводе који се односе на правопис (Табела бр. 1).¹

¹ Консултован је Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 2/91 и Просветни гласник, бр. 2/92, 13/93, 1/94, 5/95 и 6/96.

СРЕДЊА ШКОЛА	
Први разред	Основни принципи правописа српског књижевног језика. Правопис и правописни приручници (и служење њима). Писање великог слова. Правописне вежбе: писање великог слова.
Други разред	Састављено и растављено писање речи. Правописни знаци. Скраћенице. Растављање речи на крају ретка. Правописне вежбе: писање бројева и одричних облика глагола. Писање скраћеница.
Трећи разред	Транскрипција речи из страних језика (основни принципи и примери).
Четврти разред	Интерпункција. Правописне вежбе: интерпункција.

Табела бр. 1: Прописане наставне јединице у вези са наставом правописа у средњој школи

Уочљиво је да правописне теме нису посебно издвојене. Исто тако, није прописано колико школских часова треба посветити обради и увежбавању појединих ортографских правила, а изостала су и подробнија упутства и објашњења. „То даје могућност да наставници наставу правописа изводе по сопственом нахођењу” (Брборић 2004: 48).

Наставним планом и програмом утврђују се и садржаји уџбеника, основних и обавезно дидактички обликованих наставних средстава, који се користе за стицање знања.² Актуелни средњошколски уџбеници не посвећују довољну пажњу усвајању знања из правописа. Тако, на пример, у важећој *Граматници српскога језика* (Станојчић–Поповић 1995) нема одељка из културе изражавања,³ као ни у једном од многих издања *Граматике српског језика за средње школе* М.

² Према Закону о уџбеницима и другим наставним средствима – *Службени гласник РС*, бр. 29/93, чл. 2.

³ Вељко Брборић у свом делу *Правопис српскога језика у наставној пракси* подсећа да је у првом издању овога уџбеника из 1989. г. постојао одељак из културе изражавања аутора Стевана Мицића (Брборић 2004: 37). У каснијим издањима овај одељак је изостао.

Стевановића (исп. нпр. Стевановић 1998).⁴ Ова тематика је, како изгледа, препуштена уверењу да средњошколци редовно користе и поседују школска издања правописа, што у пракси није чест случај.

Насупрот запостављању наставе правописа у школама, правописна продукција код Срба је од 1991. године веома богата. Последњих деценија XX века појавило се чак тринаест правописа и правописних приручника различитог обима, квалитета и намене (Брборић 2011: 18), али и са различитим правописним решењима, што је непотребно и недопустиво будући да је супротно од правила да „један језик, тако је у целом свету, може имати једну ортографску норму” (исто, 18–19). У службеној употреби, до краја 2010. године, био је *Правопис српскога језика* Матице српске, који као приређивачи потписују Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица (издање из 1993. и каснија издања, као и школска издања) и ауторски *Правопис српскога језика* Милорада Дешића (са одредницом *Приручник за школе*, од четвртог издања одобрен за употребу у школама).

Ново, измењено и допуњено издање *Правописа српскога језика* (са четворочланом редакторском групом: М. Пижурица, М. Дешић, Б. Остојић и Ж. Станојчић) појавило се крајем 2010. г. као пројекат Матице српске а у организацији Одбора за стандардизацију српског језика. *Правопис* из 1993. г. претрпео је знатне измене и допуне које се тичу: распореда поглавља, избора обрађеног материјала, самог текста *Правила*, *Речника* као и позивања на раније правописне приручнике (П 2010⁵ ослобођен је позивања на П 1993, на П 1960 и свих релација

⁴ У пракси се још користе и: *Граматика српског језика* Ивана Клајна, *Српска граматика за средње школе* Радоја Симића и *Вежбе из српског језика* Стевана Стефановића и Невенке Стефановић. Од ове школске године наставницима и ученицима првог разреда на располагању је и *Граматика (Уџбеник за први разред гимназије и средњих стручних школа)* Весне Ломпар. О правописним одељцима у уџбеничкој литератури видети шире у: Брборић (2004: 37–42).

⁵ Особите скараџенице које ће се примењивати у даљем тексту:

према хрватској стандардизацији; нису, наравно, увођене релације према „новим” језицима).⁶

У овако надахнутом раду правописаца у последњих двадесет година, а са различитим концепцијама, неуједначеним приступом и неусаглашеним појединачним решењима у бројним правописним приручницима, наставници предмета *Српски језици књижевност*, који директно утичу на развијање правописног знања, вештина и вредности (правописне компетенције) ученика, показали су, на основу резултата анкете коју је спровео В. Брборић у јануару 2000. г. на Филолошком факултету – у току 41. зимског републичког семинара за наставнике и професоре српског језика и књижевности – да школа и наставници нису у стању да прате богату продукцију правописних приручника (у последњој деценији двадесетог века изашло је осам правописа). Тако се понекад дешава да наставници буду необавештени о томе који је правопис важећи. Последица тога је коришћење различитих правописа (а самим тим и долажења до различитих решења), од којих су, осим *Правописа* Матице српске и *Правописа* Милорада Дешића (у тренутку када је рађена анкета), „остали присутни у школи (полу)

П 1960 – *Правопис српскохрватског књижевног језика*, изд. Матице српске 1960;

П 1993 – *Правопис српског језика*, Матица српска, 1993, ек. издање;

П 2010 – *Правопис српског језика*, Матица српска 2010;

ПМС – *Правопис српског језика*, Матица српска.

⁶ У тексту *Измењено и допуњено издање Матичиног Правописа српског језика*, који претходи *Предговору* П 2010 (аутор текста је Мато Пижурица), сажето се указује и на остале разлике између П 1993 и П 2010. О односу старог и новог издања ПМС да сада је објављено је и неколико научних радова. Тако, на пример, у раду *О обради запете у новом издању Правописа српског језика* Душка Кликовац детаљно анализира разлике у погледу употребе запете у П 1993 и П 2010, указује на нека решења заједничка за оба издања ПМС и истиче коришћење запете у случајевима који нису поменути ни у једном ни у другом издању посматраног правописа. Шире о томе видети у: Кликовац (2011а: 115–124). О осталим питањима у вези са обрадом интерпункције у старом и новом издању *Правописа* видети у: Кликовац (2011б: 229–248); о изменама и допунама *Речника* уз ПМС 2010 видети у: Ђорђевић (2011: 120–137).

илегално” (Брборић 2011: 66–69). Поменути истраживањем указано је и на то да 72% наставника у основним и средњим школама сматра да правопис није довољно заступљен у наставном процесу. Исто тако, ниједан анкетирани наставник није оценио као одлично знање својих ученика из овог значајног сегмента наставе (исп. Брборић 2011: 68).

На основу горенаведеног, закључује се да уочене проблеме у средњошколској настави треба што пре решавати, и то стварањем предуслова за ваљану наставу правописа. Тако су, на пример, потребна нова запажања и закључци из наставне праксе (а у вези са ортографском нормом) којима би се: а) обогатила сазнања о слабиим тачкама наставе правописа; б) осмислили ефикаснији методички приступи у настави матерњег језика; в) утицало на успешније конципирање уџбеника и приручника; г) допринело већој и трајнијој оспособљености ученика да своја знања из матерњег језика примене у свим животним ситуацијама; д) конкретизовали наставни планови и програми. Коначно, наставницима и ученицима је потребно понудити разноврсне и иновативне методичке моделе.

Стога се овим радом предлаже један од могућих методичких приступа горе већ истакнутом озбиљном и одговорном задатку који, у овом прелазном раздобљу, имају наставници предмета *Српски језик и књижевност*.

2. ЗАДАЦИ ДИФЕРЕНЦИРАНОГ МЕТОДИЧКОГ МОДЕЛА НАМЕЊЕНОГ ОБРАДИ И УТВРЂИВАЊУ ИЗМЕНА И ДОПУНА ПРАВОПИСНЕ НОРМЕ

Наставним планом и програмом за четврти разред средње школе⁷ предвиђа се само обрада интерпункције и, у оквиру писменог

⁷ Консултовани су програми за гимназије свих смерова за четврти разред, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 31. мај 1991. У изменама и допунама овог основног документа, које су накнадно вршене (последње у *Службени гласник*

изражавања, вежбања из дате области. Поштујући план и програм, наставник овој теми може посветити свега два часа редовне наставе, али се изменама и допунама правописа – поготово када пред собом има ученике завршног разреда средње школе који се припремају за даље школовање и полагање матурских и пријемних испита – може (и мора) бавити на часовима додатне наставе,⁸ а нарочито ако ученици покажу посебно интересовање за изучавање новина у правопису (ту се пре свега мисли на чланове лингвистичких секција који се, између осталог, припремају за такмичења из познавања језика и језичке културе).

Методички модел за обраду изабране теме из правописа првенствено треба да мотивише ученике да усвоје нова, а обнове и измене постојећа знања из поменуте наставне области. Исто тако, одабрано градиво, због обима и захтевности теме, тражи да буде осмишљено и организовано тако да се може извести на више школских часова или њихових делова. Уводни, главни или закључни делови школских часова посвећени овом значајном сегменту наставе требало би да испуне следеће образовне и васпитне задатке:

– обновити и допунити постојећа знања ученика из области нормативистике, а према наставном плану и програму за одређени разред средње школе;

– ученицима указати на све измене и допуне актуелног правописа;

– пробудити радозналост ученика за изучавањем овог значајног сегмента културе изражавања;

РС бр. 72/09 и 52/11), одреднице о правопису нису мењане.

⁸ Додатна настава се организује за ученике са посебним интересовањима, склоностима и способностима за учење српског језика и књижевности, односно одређених делова градива из тог предмета и не улази у распоред часова обавезне наставе, већ се изводи по посебним распоредима (Илић 1998:169).

– добрим избором примера развијати моћ упоређивања и брзог закључивања ученика, тј. способност да на основу низа примера изводе правила.

Да би се постигао циљ, који је могућ једино остваривањем низа задатака усмерених према појединим чиниоцима наставе, организација целокупног школског часа мора да испуни и функционални (практични) задатак. Треба, дакле, оспособити ученике да самостално, у свом писменом изражавању, примењују то новостечено знање.

У наставку рада креиран је један од могућих модела диференциране наставе намењен ученицима завршног разреда средње школе којим се, верујемо, на часовима додатне наставе могу остварити горенаведени задаци и постићи постављени циљ – усвајање нове (измењене и допуњене) правописне норме прописане актуелним П 2010.

3. ПРАВОПИС У ДОДАТНОЈ НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

На предлог предметног наставника, чланови секције *Млади граматичари*⁹ Гимназије „Борислав Петров Браца” у Вршцу оформили су 16. 11. 2011. г. свој део Одбора за стандардизацију српског језика – *Комисију за праћење и истраживање правописне проблематике у писаном изразу ученика средњег образовања*, а према моделу правог Одбора за стандардизацију српског језика основаног 1997. г. у Српској академији наука и уметности у Београду, о чијем су се раду информисали пратећи, између осталог, и годишње *Списе*

⁹ Лингвистичка секција *Млади граматичари* постоји осам година. Чланови ове секције редовно учествују на такмичењима из познавања српског језика и језичке културе.

Одбора.

Оснивање *Комисије* без сумње сведочи о нараслој свести наставника и ученика вршачке школе да се радом оваквог једног тела могу превазићи правописни проблеми и недоумице ученика у наведеној школи. Подстицај за оснивање *Комисије* свакако је дало и ново издање ПМС, које је донело измене и допуне постојеће норме.

Први задатак чланова новоосноване *Комисије* био је да радом праћеним наставниковим упутствима покушају да одговоре на нека од питања у вези са садржајем научно-универзитетске верзије П 2010, постављених још 2006. г. у делу *Српски језик у нормативном огледалу* (приредили Б. Брборић, Ј. Вуксановић и Р. Гачевић), у одељку *Картотека језичких недоумица* (исп. Брборић, Б. и др. 2006: 42–45). Ученици су имали прилике да раније, на часовима додатне наставе и код куће, прегледају ово дело.

Када су ученици оформили три групе за рад (једна група састављена је од три ученика), наставник им је поделио раније припремљен полупрограмиран материјал у виду наставних листова (в. т. 3.1.1). Пре почетка рада, наставник би требало да разговара са ученицима о важности правилног писања, трудећи се да на тај начин ученицима предочи функционалне задатке које садржи ова вежба. То се може постићи добро изабраним питањима и задацима (на пример, наставник може захтевати од ученика да се присете животних ситуација у којим су се уверили да је важно правилно писати; може их подстаћи да размисле о томе какве неспоразуме може изазвати неправилно писање, а заинтересовани ученици могу и на табли забележити ортографске грешке које су приметили читајући, на пример, поруке и друге садржаје на интернету). На овај и сличне начине (било би добро припремити у ову сврху и одговарајући лингвометодички или проблемско-мотивациони текст), може се постићи екстериоризација

наставних циљева. О томе Драгана Вељковић Станковић каже:

„Екстериоризација наставних циљева доприноси бољој мотивацији, повећању ефикасности рада, тј. лакшем и бржем усвајању знања, бољој оспособљености за повезивање нових и већ усвојених знања, као и већој ефикасности при активирању тако стечених знања ради њихове примене у настави књижевности, језичке културе, али и у свакодневной језичкој комуникацији” (Вељковић Станковић 2011: 20).

Ученицима ће тако бити јасно због чега треба да, како задаци креирани за сваку групу траже, обнове знање о правописној норми прописаној П 1993 и упореде је са правилима у новом П 2010, тј. зашто је неопходно да усвоје измене и допуне правописних правила. Када ученици у настави уоче и *своје циљеве*, усвајање нових знања биће схваћено као могућност индивидуалне остварености (исп. Вељковић Станковић 2011: 20).

Коначно, наставник ће подсетити ученике да у току рада (за време часова предвиђених за састанак секције) записују своја запажања и да се потруде да заједничким радом (у оквиру група) дођу до јединствених одговора на захтеве у наставним листовима. На крају уводних упутстава наставник може истаћи и то да ће они који успешно реше задато, имати прилику да у писменој форми одговарају на питања и решавају недоумице из области нормативистике и осталих ученика из школе (в. т. 4).

3.1. Полупрограмирани методички модел у функцији усвајања измена и допуна ортографске норме

Савремена настава се, између осталог, заснива и на употреби

модерних методичких система. Иако их методичари различито класификују и називају (Петровачки 2004: 36), ипак се јасно могу издиференцирати следећи системи: систем заснован на примени индуктивно-дедуктивних поступака, систем проблемске наставе, систем програмиране наставе и учење путем откривања (Илић 1998: 493). Ови системи јављају се самостално или комбиновано, и то у различитој мери, у савременим обрадама језичких тема.

За потребе додатне наставне праксе, а у вези са темом у *нормативном светлу*, наставник се може одредити да користи наставне листове који имају елементе полупрограмираног материјала.¹⁰ Такав материјал састоји се од секвенце информација – задатак – ученичка активност – повратна информација. Информације ће овога пута садржати нормативне препоруке у вези са: а) правилним писањем одређених лингвистичких термина; б) спојеним и одвојеним писањем изабраних речи; в) употребом наводника приликом цитирања дужих текстова; г) погрешном, исправном и алтернативном употребом запете; д) алтернативном употребом сличних интерпункцијских знакова; ђ) правилима писања опширнијег дигресивног дискурса у заградама; е) употребом полунаводника; ж) писањем математичког знака ‘минус’; з) допунама норме која се односи на транскрипцију страних речи и израза.

Задаци који следе из информација јесу стимуланси на које се очекује ученикова реакција, тј. његово решење задатка. Коначно, поље са повратном информацијом треба организовати тако да ученици решење погледају тек када самостално реше задатак.

¹⁰ Материјал који се програмира у оквиру система програмиране наставе дели се на алгоритме, секвенце и чланке. Алгоритам представља ширу или ужу целину градива. Чланак је основни елемент обухваћеног градива.

3.1.1. Садржај наставног листа за Групу 1

Наставни лист за ученике који припадају *Групи 1*¹¹ садржи три различите информације и три разноврсна захтева.

Информација 1

У званичној средњошколској граматици *Грамматика српског језика за I, II, III и IV разред* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, у оквиру одељка *Фонологија – фонема и глас*, лингвистички термин *фонема* употребљен је у женском роду, као у примеру: „Једино фонема н има два начина изговора и они зависе од фонеме које долазе после ње” (Станојчић–Поповић 1998: 38). Претражујући интернет, ученици ваше школе открили су и о томе обавестили наставника да овај лингвистички термин може бити и у мушком роду: *фонем* (уп. материјал на електронској адреси:).

Задатак бр. 1

Прегледом новог издања *Правописа српског језика* Матице српске, утврдите да ли се у овом издању *Правописа* представља сажетак српске лингвистичке терминологије, укључујући и решења питања рода појединих термина као што су *фонема*, *морфема*.

Ученичка активност

У *Речнику* уз ново и измењено издање *Правописа* нормира се облик *фонема*, *ж. (фонем,-ема, м.)* као и *морфема* (и *морфем,-а*), *морфемски* (П 2010: 375, 485).¹²

¹¹ Формиране групе именовали смо као *Група 1*, *Група 2* и *Група 3*. Наставник може ученицима предложити да сами осмисле име групе којој припадају.

¹² Пре почетка рада ученицима треба објаснити значење скраћеница које се у наставном листу примењују.

Повратна информација

У П 2010 није дата предност женском роду у појединим српским лингвистичким терминима, тако да је правилно и *морфема* и *морфем*, и *фонема* и *фонем*.

Информација 2

У П 1993 (т. 51с) прописано је *РТВ програм* и допуштено *РТВ-програм*. У т. 59с и т. 86с истог издања ПМС препоручује се *брже-боље* и *бржебоље*, као и *вага* (дат. *ваги* и *вази*).

Задатак бр. 2

Прегледајући П 2010, утврди да ли се у новом издању *Правописа* приступило смањивању броја дублета и недвосмисленијем указивању на боља решења.

Ученичка активност

У П 2010 нормирано је само: *РТВ програм* (т. 90б), *брже-боље* (т. 129) и *вага*, дат. *ваги*, у т. 31б(8).

Повратна информација

Дублетне форме су у П 2010 у знатном броју случајева укинуте. Тако се у П 1993 предлаже писање *чукунчукунбаба* и као правописна могућност – *чукун-чукунбаба* (в. т. 49d), у П 2010 само *чукунчукунбаба* (т. 81a). Позната улица у Београду у старом правопису могла се писати на два начина: *Кнез-Михаилова* и *Кнез Михаилова* (в. т. 54b). У П 2010 ово двојство се укида у корист писања без употребе знака цртице (уп. т.104). Датив именице *вага* у П 1993 гласио је *ваги* и *вази* (т. 86с), у П 2010 само *ваги* (т. 31б/8/).

Информација 3

У т. 128а (П 1993) указује се на то да се наводницима, између осталог, издаја дословно наведен туђ текст.

Задатак бр. 3

Погледај у новом издању *Правописа српскога језика* Матице српске да ли ће се употреба наводника за дуже текстове, оне од више пасуса, нормирати по угледу на већину страних језика где сваки пасус почиње наводником.

Ученичка активност

Ученици траже одговор, али га не налазе.

Повратна информација

У П 2010 се на ово питање не даје одговор.

3.1.1.1. Коментар

Након сваког постављеног задатка, наставник треба да очекује и предвиди одређене *Ученичке активности* и да упути ученике на скривено поље *Повратна информација* где се налазе одговори на постављена питања. Корисно је да наставник, према потребама наставе у том тренутку, употпуни одговоре које је претходно припремио новим подацима (примерима, закључцима, примедбама).

Ученици *Групе 1*, као и чланови других група који су присуствовали усменој презентацији резултата рада ове групе, уочавају, уколико су правилно решили свој наставни лист, да се у П 2010 укидају (сагласно мишљењу Редакторске групе овог правописа) сувишна ужеправописна двојства (дублети), као и то да питање рода појединих термина попут *фонеме*, *морфеме* итд. још није решено.

Исто тако, ученици закључују и да за нека питања нема одговора у актуелном језичком приручнику и тиме, несумњиво, развијају свој критички став према литератури.

3.1.2. Питања и задаци са повратним информацијама за Групу 2

У наставку рада даје се предлог садржаја наставног листа који решавају ученици *Групе 2*. Намера нам је да се обухвате још нека питања постављена у посматраном *Српском језику у нормативном огледалу* (2006: 42–45). Материјал који се излаже може се на различите начине имплементовати у наставни рад – за напредније ђаке, на пример, могу се осмислити и индивидуални домаћи задаци. Исто тако, за припрему и обраду материјала наставник може изабрати и неки други методички систем, нпр. проблемску наставу или учење путем откривања. Не треба заборавити ни то да су могући и пожељни и многи начини комбиновања, преплитања и допуњавања методичких система на свим часовима наставе језика. У складу са тим је и примедба Зорана Лаловића да је „синоним за добру наставу методски разноврсна настава” (Лаловић 2009: 41).

Питање бр. 1

Да ли је тема о погрешној, исправној и алтернативној употреби запете у П 2010 прегледно и опсежно обрађена?

Повратна информација

Да би ученици дошли до одговора на ово питање могу консултовати и додатну, секундарну литературу. Наставник их упућује на рад Душке Кликовац „О обради запете у новом издању *Правописа српскога језика*” (Кликовац 2011: 115–124).

Уз помоћ наставника, ученици увиђају, а на основу поменутог рада и поређењем одељака о интерпункцији (део о запети) у оба издања ПМС, да П 1993 даје више начелних правила и теоријских елемената,

док је грађа у П 2010 систематизована другачије, разуђеније и са већим бројем примера (Кликовац 2011: 115). У П 2010 правописна правила су, значи, дата конкретније и са више понављања.

Исто тако, подробнијим прегледом изабране литературе, ученици могу открити да су у овим правописним саветницима дата другачија решења у вези са: а) употребом запете у конструкцијама са односним зависним реченицама у инверзији; б) употребом запете у реченицама са глаголским прилозима; в) случајем када се испред зависне реченице у инверзији налази корелатив; г) поступцима употребе запете приликом коришћења текстуалних конектора (в. Кликовац 2011: 117–119). За ученике је занимљиво и тумачење једног заједничког решења за оба издања *Правописа* изложеног у посматраном раду – писање запете у независним реченицама у напоредном односу. Д. Кликовац предлаже да се пропише писање запете испред *па* и *те* у оба значења (сукцесивном и узрочно-последичном) јер се никада не наглашавају. Ауторка истиче да их треба посматрати одвојено од *и*, *ни*, *нити* који могу бити наглашени и ненаглашени (исто, 121), те се могу одвајати и не одвајати запетом, како је и нормирано у оба посматрана издања ПМС. Предлаже се и да се примери типа *Много света стоји те гледа*, којих нема у ни у П 1993 ни у П 2010, третирају као изузеци (исто, 121).

Подробнијим прегледом горенаведеног рада наставници могу сазнати више и о томе у којим би случајевима, по ауторкином мишљењу, требало додати обавезно писање запете,¹³ као и када би

¹³ Обавезно писање запете Д. Кликовац предлаже испред: односних реченица које имају функцију апозитива уз другу клаузу; клауза са спецификативним значењем (као у примеру: *Марко је дошао, с тим што није могао дуго да остане*.); реченица које почињу са *кад* али су псеудозависне; нетипичних поредбених реченица као и испред узрочних реченица са *кад*. У П 2010 требало би додати објашњење и да се запета пише испред реченица које служе као додатна објашњења а увове се изразима: *и то, као и, нарочито* или *позотово, то јест*, и слично (Кликовац 2011: 122–123). Више о овоме наставници су могли сазнати и похађањем акредитованог

требало прописати изостављање овога знака.¹⁴

Питање бр. 2

Да ли се у П 2010 даје препорука илустрована бројним примерима, а у вези са алтернативном употребом сличних интерпункцијских знакова?

Повратна информација

У т. 166 (П 2010) истиче се да се текст уже допуне, који се налази у оквиру шире, већ означене облом заградом, заграђује угластом заградом, али се напомиње да се тај образац може з а м е н и т и и удвајањем *обичне (обле) заграде* или *косом заградом / /*; при издавању старих текстова у стручним радовима овде се алтернативно може употребити и *тупоугла заграда < >*, која је, по мишљењу приређивача новог издања, погоднија од *витичасте { }*. На алтернативност употребе знакова, указује се у случају примене помоћних знакова. Тако се у т. 177д/нап/ издвајају знаци којима се коса црта [/] може заменити у готово свим службама: двојна усправна црта [||] или двојна коса црта [//], као у примеру: *Појсеги / Појсеги, Појсеги // Појсеги, Појсеги || Појсеги.*

Питање бр. 3

Да ли се у новом издању *Правописа* јавља препорука снабдевена неколиким примерима писања опширнијег дигресивног дискурса у заградама?

Повратна информација

У П 2010, у т. 165а (нап. 2), указује се да се као накнадни додатак у заградe може ставити посебна реченица. На тај начин она семинара *О интерпункцији реченице у српском језику* (Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2012/2013. и 2013/2014, бр.780), одржаног 3. 11. 2012. г. у Задужбини Илије М. Коларца. Аутори програма: др Душка Кликовац и мр Балша Стипчевић.

¹⁴ Према мишљењу Д. Кликовац, запету треба изоставити и испред реченица са а да које означавају околност као у примеру: *Марко је отишао а да се ни са ким није поздравио* (Кликовац 2011: 122–123).

се и уобличава. У П 2010 (стр. 132) нема примера који би указали на поступање приликом опширнијег дигресивног дискурса, на пример, оног састављеног од више реченица и пасуса.

3.1.2.1. Коментар

Ученици су, одговарајући на питање бр. 1, увидели значај редовног консултовања секундарне литературе. Исто тако су се, уз наставникову помоћ, упознали са карактеристикама научног стила и начинима читања, анализе и коришћења таквог материјала. Тиме су се, будући да су у завршном разреду средњег образовања, припремили и за неке од захтева даљег образовања, а детаљно су одговорили и на питање бр.1.

Шта се затим у писменом изражавању ученика постиже тражењем одговора на питања бр. 2 и бр. 3? Будући да се питање бр. 2 односи на употребу сличних интерпункцијских знакова, ученици се, решавајући га, подсећају богатства правописних и интерпункцијских знакова које могу да уметну у нпр. своје писмене задатке. В. Брборић у делу *Правопис српскога језика у наставној пракси* примећује да код ученика и студената, влада ‘сиромаштво’ ако се има на уму употреба правописних знакова (Брборић 2004: 219). Ову своју тврдњу аутор даље развија:

„Постоје интерпункцијски знаци које нисмо успели забележити ни код ученика ни код студената: звездица, знаци порекла, коса црта, знак дужине и прозодијски знаци. Неки знаци су више него спорадични, могу се сусрести, али је њихова употреба врло ретка. Међу такве спадају: апостроф, три тачке, заграда, тачка са запетом, црта и цртица” (Брборић 2004: 219).

У сваком писменом задатку ученици „редовно употребљавају само два интерпункцијска знака – тачку и запету” (исто, 220).

Познајући ове проблеме у писаном изразу ученика, наставник их може предупредити, уводећи у наставни процес и питања и задатке сличне питањима бр. 2 и бр. 3 овде осмишљеним за *Групу 2*.

3.1.3. Питања и задаци са повратним информацијама за Групу 3

За ученике *Групе 3* наставник може припремити наставни лист уз помоћ којег би ученици, решавајући осмишљене захтеве, обновили и проширили знања у вези са употребом полунаводника, транскрипцијом страних речи и употребом црте и цртице.

Питање бр. 1

Да ли се у П 2010 даје детаљнија препорука за употребу полунаводника?

Повратна информација

У П 2010 детаљно су објашњена правила употребе полунаводника. Наводници се, на пример, користе при двостепеном навођењу, у специфичним случајевима ради боље уочљивости, као и у примерима где се писац на неки начин ограђује од написаног. (према т. 168/5/).

Питање бр. 2

Да ли је математички знак ‘минус’ потребно писати краћом или дужом цртом, с белинама или без њих?¹⁵

Повратна информација

Писање математичког знака ‘минус’ није посебно разматрано у ПМС.

¹⁵ Уколико наставник оцени да су нека питања сувише тешка или нејасна ученицима, мора имати припремљена резервна питања. У овом случају, то алтернативно питање односило би се, на пример, на правила употребе цртице (увек спојног знака) и црте (раздвојни знак) у П 2010. Повратну информацију наставник такође раније формулише консултујући т. 158–161, П 2010.

Питање бр. 3¹⁶

Да ли је у новом издању *Правописа* измењена и допуњена норма која се односи на транскрипцију страних речи и израза?

Повратна информација

У П 2010 обрада прилагођеног писања из страних живих језика углавном је дословно пренесена из П 1993. Обимније корекције направљене су у транскрипцији имена из француског језика, док је ранији текст који тематизује енглески језик замењен новим. Додат је прилог о транскрипцији из скандинавских језика. Исто тако је нормиран поступак прилагођеног писања имена из ћириличких језика за које до сада није сачињена посебна обрада (исп. одељак *Прилагођено писање имена из страних живих језика (транскрипција)*, П 2010: 171–250).

3.1.3.1. Коментар

По мишљењу америчког психолога Брунера (Брунер 1976: 69) најбољи подстицај за учење пружа интересовање за градиво које треба научити. У методичком моделу који је осмишљен у овом раду, интересовање за градиво остварено је формирањем *Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике* (по угледу на прави Одбор за стандардизацију српског језика). Осим радозналости и потребе за постизањем компетентности, успешна настава треба да се, како истиче Брунер, ослања и на урођену потребу ученика за

¹⁶ Уколико секција броји више од 10 чланова, наставник треба да припреми питања бар за још једну групу. Тиме би се обухватило свих дванаест питања које је Одбор за стандардизацију српског језика поставио пре више од пет година размишљајући о новом издању, сада П 2010 (види: Брборић, Б. и др. 2006: 42–45). На која питања би *Група 4* могла дати одговоре? На пример, занимљиво је утврдити да ли реченица по П 2010 може почети цифром; да ли се независне реченице увек пишу с упитником на крају (као у примеру: *Могу ли и деца присуствовати? Могу, што да не ?*); да ли се у овом издању језичког приручника даје одговор на то када (се) може / треба / мора / (не) сме примењивати изворна латинична графика итд.

сарадњом са другим особама (исто, 70). Конституисана средњошколска *Комисија* првенствено је подразумевала заједнички континуиран рад вршњачке групе на решавању постављених задатака из области нормативистике.

Исто тако, по Брунеровом схватању сагласном са закључцима Лава Виготског (Виготски 1977: 273) о *зони блиског (наредног) развоја*, наставник треба да се труди да ученике суочи са питањима и задацима који нису сувише лаки, јер би њихово решавање изазвало досаду, али ни у толикој мери тешки да ученик одустане од бављења неким проблемом. Задаци постављени члановима *Комисије* нису били једноставни – захтевали су добро познавање раније установљене правописне норме, коришћење различите литературе из ове области, моћ брзог упоређивања и закључивања, као и примену усвојеног знања (у писаним одговорима и образложењима на питања других ученика и заинтересованих радника школе). Наставник се, руководећи радом *Комисије*, трудио да мотивише ученике да ураде задатке тако што је, у случају да ученици поједине групе наиђу на неку препреку, управљао (нпр. упутима у литературу или добро изабраним примерима) ученичким радом и одржавао смер њихове активности до постизања крајњег циља – исправног одговора на питања и примене новоусвојеног знања у писменим радовима ученика.

После рада са полупрограмираним материјалом, од чланова *Комисије* захтевало се да у писаној форми, правописно коректно, одговоре на питања заинтересованих ученика, како ће бити показано у наставку рада.

4. ПРИМЕНА НОВОУСВОЈЕНОГ ЗНАЊА О ИЗМЕНАМА И ДОПУНАМА ПРАВОПИСНЕ НОРМЕ

Пошто су углавном успешно решили постављене задатке и одговорили на питања у вези са разликама између два издања ПМС, чланова *Комисије* имали су обавезу да одговарају на правописна питања и недоумице других ученика школе. Тако су ученици имали прилику да – уз редовне консултације са предметним наставником и стручним активом школе – примене своја новостечена и раније усвојена знања из области ортографије. Овога пута излажемо само део рада *Комисије*, верујући да може послужити као својеврстан путоказ лингвистичким секцијама других школа.¹⁷

4.1. *Бурегџија* или *бурекџија*; *Кир Јања* или *кир Јања*?

Комисији су се недавно обратила четири заинтересована ученика с молбом да им се одговори на питања:

а) Како се правилно пише: *кир Јања* или *Кир Јања*?

б) Шта је правописно допуштено: *бурегџија* или *бурекџија*?

Молбу су потписали ученици другог разреда, који су напоменули да „решавање *језикословних ситуација*, по нашем мишљењу, не треба одгађати јер се ближи други писмени задатак из српског језика”.

Комисија је дала одговоре с нормативним препорукама, објашњавајући да: а) *Правопис српскога језика* Матице српске из 2010. г. прописује само *Кир Јања* будући да се имена која су устаљена у књижевним текстовима (као нпр. *Кир Јања*, *Фра Брне*, *Косовка Девојка*) пишу великим словом (према т. 42 у П 2010); б) пише се *бурегџија* према т. 19 у П 2010, јер се једначење сугласника

¹⁷ Детаљан опис даљег рада *Комисије* на решавању правописних недоумица средњошколаца није предмет интересовања овога рада. Томе би се могао посветити посебан прилог.

по звучности мора вршити и у писању, што значи да ћемо писати *бурегиција*, *ћевабџија*, а не *буреџија*, *ћеваџија*.

Комисија је ове ученике упутила и на занимљив рад Љиљане Келемен о погрешним натписима на подручју општине Вршац где је, између осталог, забележено и неправилно *буреџиџија* у називима два објекта у близини школе коју ученици похађају (исп. Келемен 2010: 12). Тиме су се ученици додатно мотивисали да примере погодне за граматичке и правописне анализе траже и у свом непосредном окружењу.

5. ЗАКЉУЧАК

У овом раду осмишљен је један модел диференциране наставе намењен ученицима завршног разреда средње школе који имају више знања и брже напредују у раду на часу, а који желе да сазнају више о изменама и допунама ортографске норме прописане актуелним *Правописом српскога језика* Матице српске. Приказане су неке од установљених разлика између раније (у П 1993) и иновираних норми (у П 2010).

Креирани методички модел изведен је и у наставној пракси, а могуће га је, измењеног на тај начин да се њиме обухвате и многа друга питања, нејасноће и *ситнице језикословне* из савремене нормативистике, користити за фазу планирања и припремања додатног, али и обавезног наставног рада. То би било врло значајно (и потребно) за напредак језичке културе ученика.

Коначно, претпостављамо да поједине правописне недоумице, које су разматране у раду, могу представљати својеврсно полазиште за нове методичке радове у *нормативном светлу*. Верујемо да би се тиме допринело унапређивању наставе језика и културе изражавања, поготово у средњим школама.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић, Бранислав и др. (2006). *Српски језик у нормативном огледалу, 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика* (приредили: Б. Брборић, Ј. Вуксановић, Р. Гачевић). Београд: Београдска књига.
- Брборић, Вељко (2003). Пет правописних питања наставницима. *Књижевност и језик*. 1–3: 165–171.
- Брборић, Вељко (2004). *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Чигоја штампа.
- Брборић, Вељко (2011). *Правопис и школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност (Чигоја штампа).
- Брунер, Џером Симор (1976). Процес образовања. *Педагогија*. 2–3.
- Вељковић Станковић, Драгана (2011). *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет.
- Виготски, Лав (1977). *Мишљење и говор*. Београд: Нолит.
- Дешић, Милорад (1994). Актуелна питања правописа српског језика. *Споне*. XXVI /5–6.
- Димитријевић, Радмило (1958). *Основи теорије писмености. Настава матерњег језика и књижевности*. Сарајево: Свјетлост.
- Ђорђевић, Ивана (2011). Измене и допуне Правописа српског језика Матице српске (Речник уз Правопис). *Школски час српског језика и књижевности*. 5: 120–137.
- Илић, Павле (1998). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*. Нови Сад: Змај.
- Келемен, Љиљана (2010). Запис о погрешним натписима на подручју општине Вршац. *Методичка пракса*. Београд: Учитељски факултет.
- Клајн, Иван и др. (2006). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига (одељак: Правописни проблеми и недоумице, 94–115).
- Кликовац, Душка (2011а). О обради запете у новом издању Правописа Матице српске. *Књижевност и језик*. LVIII/ 2: 115–124.

- Кликовац, Душка (2011б). О обради интерпункције у старом и новом издању Правописа Матица српске. *Књижевност и језик*. LVIII/ 3–4: 229–248.
- Лаловић, Зоран (2009). *Наша школа, методе учења/ наставе у школи*. Подгорица: Завод за школство.
- Николић, Милија (1983). *Настава писмености*. Београд: Научна књига.
- Петровачки, Љиљана (2004). *Синтакса у настави српског језика и књижевности*. Нови Сад: Змај.
- Смиљковић, Стана и Миомир Милинковић (2010). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Врање: Учитељски факултет и Ужице: Учитељски факултет.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1995). *Граматика српског језика* (уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1998). *Граматика српског језика средње школе*. Београд: Заветно слово.
- Шипка, Милан (2000). О српској правописној терминологији. *Јужнословенски филолог*. LVI/3–4.

Коришћена издања ПМС:

- Правопис 1993: *Правопис српског језика, I. Правила и њихови односи, I I. Речник уз правопис*, приредили: Митар Пешкин, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Нови Сад: Матица српска (посматрано је 2. ек. издање из 1994. г.).
- Правопис 2010: *Правопис српског језика (измењено и допуњено издање). Правила и њихови односи. Речник уз правопис 2010*, редакција допуњеног и измењеног издања: М. Пижурица (главни редактор), М. Дешић, Б. Остојић и Ж. Станојчић, Нови Сад: Матица српска.

Ivana Đ. Đorđev

Amendments to the Orthography of Matica srpska in teaching Serbian in extra classes in secondary schools

Summary: In this paper, based on relevant methodological and contemporary normative literature, a methodological model suitable to perform the additional hours of teaching the Serbian language and literature in the fourth year of high school is developed. The aim of this paper is to review some of the amendments to the current Orthography of Serbian language by Matica srpska and contribute to faster and easier adoption of innovations primarily established for the written expression of students in secondary education. A model of differentiated instruction has been carried out in teaching practice, as well as at regular meetings of a secondary linguistic club. This contributed to the enrichment of students' overall language culture and influenced a greater interest of students in other topics of this very important segment of language teaching.

Key words: culture of expression, spelling, and teaching methods in the Serbian language, additional teaching